

OLAĞAN DÖNEM ASLİ KURUCU İKTİDAR KAVRAMI VE TBMM'NİN YENİ ANAYASA YAPIP YAPAMAYACAĞI SORUNU^{*1}

Doç. Dr. Hayri KESER^{*2}
Arş. Gör. Kürşat AKÇA^{*3}

Öz

Asli kurucu iktidar yeni bir anayasa yapan iktidar iken, tali kurucu iktidar mevcut anayasayı değiştiren hukuki ve sınırlı bir iktidardır. TBMM bir tali kurucu iktidardır ve Anayasanın 175. maddesine göre 1982 Anayasası'nı değiştirebilmektedir. TBMM'nin yeni bir anayasa yapip yapamayacağı, yani asli kurucu iktidar vasfı taşıyıp taşımayacağı anayasa hukuku doktrininde tartışmalıdır. Bu noktada özellikle olağan dönem asli kurucu iktidar kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu kavramla TBMM'nin yeni bir anayasa yapabileceği savunulmaktadır. Çalışmamızda ilk olarak olağan dönem asli kurucu iktidar kavramı, sonrasında ise TBMM'nin yeni bir anayasa yapip yapamayacağı sorunu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Anayasa, Kurucu İktidar, Asli Kurucu İktidar, Tali Kurucu İktidar, TBMM.

THE ORDINARY PERIODICAL PRIMARY CONSTITUENT POWER AND THE QUESTION OF WHETHER THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY WILL BE ABLE TO MAKE A NEW CONSTITUTION

Abstract

The primary constituent power constitutes a new constitution and the derivative constitutive power constitutes a legal and limited power that changes the existing constitution. The Grand National Assembly of Turkey is a derivative constitutive power and can change the 1982 Constitution according to Article 175 of the Constitution. It should be discussed in the doctrine that the TBMM will be the primary constituent power. At this point, especially the concept of "ordinary periodical primary constituent power" has begun to come to the forefront. With this concept, it is argued that the Grand National Assembly of Turkey can make a new constitution. In this study, we will first examine the issue of whether the Grand National Assembly of Turkey will be able to make a new constitution after the concept of the original founding power.

Keywords

Constitution, Constituent Power, Primary Constituent Power, Derivative Constitutive Power, Grand National Assembly of Turkey.

^{*1} Makale hakem denetiminden geçmiştir.

Yayımlanma talebiyle editörlüğe gönderildiği tarih: 27.06.2018, kabul edildiği tarih: 29.11.2018.

^{*2} İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
hayri.keser@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8209-1422

^{*3} İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Elemanı,
kursat.akca@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7439-9438

GİRİŞ

Yeni anayasa konusu Türkiye’de zaman zaman gündeme gelen ve anayasal düzlemde tartışılan önemli konulardan birisidir. Bunun sebebini 1982 Anayasası’nın temelinde aramak gerekir. Söz konusu anayasanın ne öncesinde ne de sonrasında tam anlamıyla demokratik bir katılım olmamıştır. Anayasanın hazırlanış sürecinde depolitizasyon uygulanırken, hazırlanan anayasanın halka sunulması sürecinde ise plebisiter bir tutum sergilenmiştir. Ayrıca 1982 Anayasasını hazırlayanlar 1980’li yıllarda patlak veren ve ülke geneline yayılan ülke içi çatışmaların müsebbibi olarak 1961 Anayasasını görmüşler ve 1982 Anayasasını temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı, otoriter ve devletçi bir formda hazırlamışlardır. 1982 Anayasası bu görünümüyle hem hazırlandığı dönemde hem de sonrasında eleştirilmiş ve antidemokratikliği daima tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte 1982 Anayasası ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar yaklaşık olarak üçte ikisi değişmiştir. Ancak yapılan onca değişikliğe rağmen 1982 Anayasasının meşruiyeti tartışmaları sona ermemiştir. 1982 Anayasası’nın otoriter ve devletçi ruhu varlığını korumaya devam etmiştir¹. Keza Anayasanın bütüncül olarak değiştirilmemesi, anayasanın bütünlüğünü ve sistematikliğini bozmuş, yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.

1982 Anayasası’nın anti demokratikliğine yönelik tüm sebepler son yıllarda “yeni anayasa” kavramını anayasa hukuku literatürüne sokmuştur². Buna göre TBMM 1982 Anayasası’nın yerine demokratik katılımı yeni bir sivil anayasa yapmalıdır görüşü ön plana çıkmaktadır.

TBMM’nin yeni bir anayasa yapıp yapamayacağı, yapacak ise bunun ne şekilde olacağı onun kurucu iktidar vasfıyla yakından ilgilidir. TBMM tali kurucu iktidar vasfıyla anayasayı mevcut anayasal kurallar dâhilinde değiştirebilmektedir. Günümüze kadar 1982 Anayasası’nın neredeyse üçte ikisi TBMM tarafından değiştirilmiştir. Diğer taraftan ise Meclisin 1982 Anayasası’nı ilga edip yerine yeni bir anayasa yapmak istemesi durumunda bunun mümkün olup olmayacağı, olacaksa bunu ne şekilde yapacağı konusu oldukça tartışmalıdır. Özellikle bu noktada son dönemde olağan dönem kurucu iktidar kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavramla mevcut meclislerin herhangi bir siyasi kesinti (savaş, darbe v.s.) olmadan yeni anayasa yapabilecekleri kabul edilmektedir. Ancak doktrinde siyasi kesinti olmadan mevcut bir meclisin yeni bir anayasa yapamayacağını savunan görüşler de vardır.

Dolayısıyla çalışmamızda öncelikle kurucu iktidar ve özellikle son dönemlerde doktrinde savunulan olağan dönem asli kurucu iktidar kavramı incelenecektir. Akabinde ise TBMM’nin kurucu iktidar vasfı ve mümkünse yeni anayasayı ne şekilde yapabileceği konuları ele alınacaktır.

¹ **Arslan, Zühtü**, *Yeni Anayasa: Türkiye’nin Bitmeyen Senfonisi*, Rapor No: 11, Bilgesam, s. 10; **Yazıcı, Serap**, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Ağustos 2011, s. 3.

² **Bilgin, Mehmet Fevzi**, *Constitution, Legitimacy and Democracy in Turkey* (Constitutional Politics in the Middle East, Ed. Said Amir Arjomand), Hart Publishing, 2008, s. 131.

I. KURUCU İKTİDAR³

Bir devletin anayasasını yapma veya değiştirme ya da bir devletin temel siyasal yapısını belirleme iktidarına kurucu iktidar (kuruculuk fonksiyonu) adı verilmektedir. Kurucu iktidar ile kurulmuş iktidar farklıdır. Kurulmuş iktidar, kurucu iktidarın anayasa ile belirlediği sınırlar arasında hukuki yetkileri kullanma iktidarındır. Kurulmuş iktidarın hukukiliği, kurucu iktidarın iradesine uygunlukta aranmaktadır. Siyaset ve hukuk, kurucu iktidar tarafından birbirinin eksenine bağlanmaktadır. Kurucu iktidar anayasanın kökenine ilişkin sorunun cevabını oluşturmaktadır.⁴

Kurucu iktidar iki değişik şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidardır. Anayasa hukuku doktrininde yeni bir anayasa yapan iktidara asli kurucu iktidar, mevcut anayasayı anayasada öngörülen yöntemine göre değiştiren iktidara ise tali kurucu iktidar denilmektedir.

A. Asli Kurucu İktidar

Asli Kurucu iktidar yeni bir anayasa yapan iktidar demektir. İktidar gücünün yeni bir anayasa yapabilmesi için ya ortada hâlihazırda bir anayasa olmaması ya da mevcut anayasayı tanımamaları ortadan kaldırıp yeni bir anayasa yapması gerekmektedir. Buna göre asli kurucu iktidarları ilk asli kurucu iktidar ve anayasa ilga eden asli kurucu iktidar olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz⁵.

1. İlk Asli Kurucu İktidar - Anayasa Kaldıran Asli Kurucu İktidar

a. İlk Asli Kurucu İktidar

İlk asli kurucu iktidar henüz ortada herhangi bir anayasa olmadığı için yeni bir anayasa yapan asli kurucu iktidarlardır. Bu tip kurucu iktidarlar, herhangi bir anayasayı tanımamalarına gerek yoktur, zira iktidara geldikleri devletin hâlihazırda bir anayasası bulunmamaktadır. Bu tip iktidarlar her şeyden önce modern anlamda yeni kurulan devletlerde karşımıza çıkmaktadır. 1787'de Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) bağımsız devlet olması ile 18. ve 19. yüzyılda

³ Kurucu iktidar konusunda yazılmış monografik eserler için bkz., **Gözler, Kemal**, *Kurucu İktidar*, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Mart 2016, s. 1-179; **Şahin, Engin**, *Kurucu İktidar - Politik Yaklaşım*, XII Levha Yayınları, Kasım 2013, s. 6-215; Anayasa hukuku eserlerinde de kurucu iktidar kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Örnekleri için bkz., **Kubalı, Hüseyin Nail**, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Siyasal Rejimler*, Ersa Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 208-213; **Karatepe, Şükrü**, *Anayasa Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara 2013, s. 25-41; **Erdoğan, Mustafa**, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınevi, 7. Baskı, s. 95-98; **Teziç, Erdoğan**, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 17. Baskı, Ekim 2014, s. 177-210; **Tunaya, Tarık Zafer**, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, 5. Baskı, s. 122-129; **Waldhoff, Christian**, *Anayasa Kanununun Meydana Gelişi*, Anayasa Teorisi İçinde (Verfassungstheorie), Çeviren: Bilge Buz Aras, Çeviri Editörü: İlyas Doğan, Lale Yayıncılık, Yayın Yeri Yok, 2014, s. 308.

⁴ **Özbudun, Ergun**, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 17. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara-2017, s. 167.

⁵ Gözler, asli kurucu iktidarları "yeni bir devlet kuran asli kurucu iktidar ve mevcut devletin kuruluşunu yenileyen asli kurucu iktidar" olarak tasnif etmektedir. Bkz., **Gözler**, *Kurucu İktidar*, s. 65-72.

Avrupa'da ortaya çıkan merkezi milli devletler buna örnek gösterilebilir. Bunun yanında sömürge olan bir devletin bağımsızlığına kavuşarak yeni bir devlet kurması, birden çok devletin bir araya gelerek yeni bir devletin oluşmasına sebebiyet vermesi veya bir devletin parçalara ayrılarak yeni bir devletin kurulması halinde de kurucu iktidar sahipleri devletin ilk anayasasını yapan asli kurucu iktidarlardan olarak karşımıza çıkmaktadır⁶. Belirtmek gerekir ki genellikle her devletin her zaman bir ilk anayasayı yapan asli kurucu iktidarı olmuştur. Birçok devlet hâlihazırda ilk asli kurucu iktidarların yaptıkları anayasa ile yönetilmektedir. Örneğin; ABD 1789 yılında kurucu babalar (founding fathers) tarafından oluşturulan anayasa ile yönetilmektedir. ABD Anayasası teşekkül ettiği tarihten bu yana yapılan eklemeler (amendment) dışında hiçbir şekilde ortadan kaldırılmamış, kesintisiz uygulanagelmıştır⁷.

b. Anayasa İlga Eden Asli Kurucu İktidar

Anayasa ilga eden asli kurucu iktidar ise hâlihazırda bir anayasa ile karşı karşıyadır. Öncelikle kurucu iktidar yürürlükte olan bu anayasayı herhangi bir şekil ve usul şartına bağlı olmadan ortadan kaldırmaktadır. Böylece kendilerini sınırlayacak herhangi bir hukuki norm söz konusu olmamakta ve böylelikle hukuk boşluğu oluşmaktadır. Bu hukuk boşluğu ise anayasa ilga eden asli kurucu iktidarın kendi ideolojisine, hukuk anlayışına göre hazırlanan bir anayasa ile doldurulmaktadır⁸. İlk asli kurucu iktidarın hukuk boşluğu oluşturması için herhangi bir ön aşamaya ihtiyacı yokken, anayasa ilga eden asli kurucu iktidarın yeni anayasa yapabilmesi için öncelikle mevcut anayasayı ortadan kaldırması gerekmektedir. Dolayısıyla öncelikle bu ön aşamanın kısaca incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

b.1. Anayasa Kaldıran Asli Kurucu İktidarın Ön Şartı: Anayasayı Kaldırma

Anayasa ilga eden asli kurucu iktidardan bahsedilebilmesi için her şeyden önce söz konusu iktidarın ülkede uygulanmakta olan mevcut anayasayı ilga etmesi gerekmektedir. İlgadan anlaşılması gereken mevcut anayasanın hukuk âleminde kaldırılmasıdır. Anayasanın ilgasının iki farklı türü zikredilebilir. İlk olarak anayasa bir bütün olarak kaldırılır ve mevcut devlet ve organlarının bağlı olacağı bir anayasa söz konusu olmaz. Ülkede tam bir anayasal boşluk doğar. Bu boşluk yeni anayasa yapılana kadar geçici anayasa hükümleri ile doldurulabilir. Bir diğer halde ise mevcut anayasal kurallar maddi anlamda ortadan kaldırılmaz, ancak bunlar şekli anlamda anayasa statüsünden sıyrılarak kanunlarla müsavî hale gelir. Bu şekilde oluşan geçiş süreci eski anayasa hükümlerinin kanun şekli-

⁶ **Gözler**, *Kurucu İktidar*, s. 66-68.

⁷ Gözler'e göre ABD'de asli kurucu iktidar 1787 yılından bu yana uykudadır. Türkiye'de ise 1982 Anayasası'ndan bu yana asli kurucu iktidar uykudadır. Yazara göre asli kurucu iktidarın bir gün uyanmayacağını kimse garanti edemez. Bkz., **Gözler, Kemal**, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt 1*, Ekin Yayınevi, Haziran 2011, s. 333.

⁸ **Gözler**, *Kurucu İktidar*, s. 69.

ne getirilmesi ile idame ettirilir. Özellikle devrim ve darbelerde karşımıza çıkan bu hususa doktrinde *ihtilallerin etkisiyle anayasasızlaştırma* denilmektedir⁹.

Anayasa ilga eden asli kurucu iktidar, ilga sürecini hangi şekilde yaparsa yapsın ortada şekli anlamda bir anayasa kalmamaktadır. İlga ile oluşan anayasal boşluk aşağıda göreceğimiz anayasa yapma yöntemleriyle doldurularak yeni anayasal düzene geçiş sağlanmaktadır.

Anayasa yapımının olası şartları ve amaçları üç hedefte ortaya çıkmaktadır. Bunlar anayasal düzenin devamlılığı, anayasa yapımının demokratik meşruluğu ve insan haklarının korunması düşüncesidir¹⁰.

Anayasal düzenin devamlılığı ile anayasa yapımında hukuksal barış ve devamlılık, anayasal meşruiyeti sağlama amaçlanmaktadır. Demokratik meşruiyet, yeni anayasanın uluslararası toplum ve ülke vatandaşlarınca fiilen tanınmasına hizmet etmektedir. İnsan haklarının sağlanması ise uluslararası hukuk standartlarını yansıtmakta ve anayasa yapmanın içeriğe bağlı meşruiyetini güvence altına almaktadır¹¹.

b.2. Anayasa İlga Eden Asli Kurucu İktidarların Ortaya Çıkış Halleri

Anayasa ilga eden kurucu iktidarların ortaya çıkış hallerinden anlaşılması gereken şey yeni bir anayasa yapım sürecine hangi hal ve şartlar sonucunda ulaşıldığıdır. Doktrinde bu haller darbe, devrim veya savaş halleri olarak sayılmaktadır¹².

- a. Darbe ve devrim hallerinde¹³ sivil veya askeri kitle, mevcut iktidarın kontrolünü genellikle zor kullanarak ele geçirmektedir. Bu kitle iktidar gücüne sahip olduktan sonra mevcut anayasayı tanımadığını ilan etmekte ve yeni bir anayasa hazırlayarak yürürlüğe sokmaktadır. Bunlara, Türkiye’de 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri sonrası hazırlanan anayasalar ile 1979 İran devrimi sonrası hazırlanan anayasalar örnek gösterilebilir.

⁹ **Teziç**, s. 178; **Gözler**, *Kurucu İktidar*, s. 70; Türkiye’de 1980 darbesi sonrası Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 2324 sayılı “Anayasa Düzeni Hakkında Kanun” ile 1961 Anayasası’nın kimi hükümleri yürürlükte kalmaya devam etmiştir.

¹⁰ **Herdegen, Matthias**, *Anayasa Yapımının Sınırları*, Anayasa Teorisi İçinde (Verfassungstheorie), Çeviren: Naim Demirel, Çeviri Editörü: İlyas Doğan, Lale Yayıncılık, Yayın Yeri Yok, 2014, s. 365.

¹¹ **Herdegen**, s. 365-366.

¹² **Blount, Justin / Elkins Zachary / Ginsburg, Tom**, *Does the Process of Constitution-Making Matter?* (Comparative Constitutional Design), Ed. Ginsburg Tom, Cambridge University Press, 2012, s. 40; Bu hallerin ülkeden ülkeye farklılık arz eden siyasi ve sosyolojik sebepler olduğu ve bunların tahdidi olarak sayılamayacağı yönünde bkz., **Yazıcı**, s. 45.

¹³ Darbeye, siyasi rejim tamamen değişmeyebilir. Genel olarak asli kurucu iktidar eski anayasayı değiştirerek yeniden yürürlüğe sokmaktadır. 1960 ve 1980 darbeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Devrimlerde ise siyasi rejim tamamen değişebilir. Bu durumda asli kurucu iktidar, benimsedikleri siyasi rejime uygun olarak yeni bir anayasa hazırlayarak yürürlüğe sokmaktadır. 1979 İran devrimi ve sonrasında hazırlanan anayasa buna örnek olarak gösterilebilir. Bu konuda bkz., **Karatepe**, s. 27; 1787 ABD Federal Anayasası ve 1791 den itibaren Fransız Anayasaları devrimci hareketlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bkz., **Waldhoff**, s. 332.

- b. Savaş hallerinden sonra da bu tip kurucu iktidarlara rastlanılabilir. Savaştan yeni çıkan bir ülke, savaşla beraber ortaya çıkan siyasi belirsizliği veya eski rejimin izlerini silmek için eski anayasayı rafa kaldırıp yeni bir anayasa ihdas etme yoluna gidebilir. Örneğin; II. Dünya Savaşından sonra Almanya, İtalya ve Japonya eski totaliter rejimin izlerini silmek adına yeni anayasa hazırlamışlardır¹⁴.

Anayasa ilga eden asli kurucu iktidarlar bu hallerin yalnız biriyle tezahür etmeyebilir. Tarihsel süreç içerisinde savaş sonrası siyasi rejimin değiştirilerek devrim yapılması ve bu değişime uygun yeni bir anayasa yapılması da söz konusu olabilmektedir¹⁵.

2. Asli Kurucu İktidarın Özellikleri

Asli kurucu iktidarların sınırsızlık ve hukuk dışılık olmak üzere iki özelliği vardır¹⁶. İlk olarak asli kurucu iktidarlar hukuk dışıdır¹⁷. İlk asli kurucu iktidarların ortaya çıktığı durumlarda hali hazırda bir anayasal düzen söz konusu değildir. Dolayısıyla bu tip asli kurucu iktidarların hukukiliği - gayri hukukiliğinin tartışılması söz konusu olmamaktadır. Anayasa ilga eden asli kurucu iktidarlar ise var olan anayasayı ilga ettikleri için artık kendilerini bağlayacak bir anayasal düzen kalmamaktadır. Her iki halde de bir anayasal boşluk söz konusudur. Bu boşluk asli kurucu iktidarların kendi ideolojilerine göre oluşturdukları anayasa ile doldurulmaktadır. Önemle belirtilmesi gerekir ki asli kurucu iktidarı hukuk dışı yapan şey onun anayasal düzeni ortadan kaldırması değil, ortada muhatap olunacak herhangi bir anayasal düzenin mevcut olmamasıdır¹⁸.

Fiili iktidarı elinde bulunduran sosyal güç, ülkedeki hukuki kesinti sonucu oluşan hukuk boşluğunu doldurmak için bir asli kurucu organ oluşturması gerekmektedir. Bir ülkenin hukuki kesinti olmaksızın, ihtiyaçların gerektirdiği durumlarda yeni bir anayasa yapması mümkündür. Demokratik ilkeler, asli kurucu iktidarın gerçek sahibinin halk olmasını zorunlu kılmaktadır¹⁹.

Asli kurucu iktidarların bir diğer özelliği ise sınırsız olmalarıdır. Aslında bu özellikleri hukuk dışı olmalarının bir sonucudur. Asli kurucu iktidarlar, kendileri-

¹⁴ Karatepe, s. 28.

¹⁵ Gözler, *Kurucu İktidar*, s. 72.

¹⁶ Gözler, *Anayasa*, s. 323.

¹⁷ Buna karşın başta Fransız hukukçularından Burdeau olmak üzere bir grup düşünür ve hukukçu asli kurucu iktidarların hukuki olduğunu sadece hukuk yapısını dönüşüme uğratarak yeni hukuk düzenini topluma yerleştirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Bu konuda bkz., Teziç, s. 179; Erdoğan ise asli kurucu iktidarın ne tam anlamıyla hukuk dışı ne de tam anlamıyla hukuki olduğunu savunmaktadır. Yazara göre asli kurucu iktidar kendisini bağlayacak herhangi bir anayasa olmadığından hukuk dışıdır, ancak özellikle demokratik asli kurucu iktidarlar hukukun genel ilkeleri ve evrensel insan haklarından kendilerini bağışık tutamazlar. Bu konuda bkz., Erdoğan, s. 95-96.

¹⁸ Gözler, *Kurucu İktidar*, s. 54.

¹⁹ Özbudun, s. 167.

ni sınırlayan herhangi bir anayasa olmadığından diledikleri gibi hareket edebilir, kendi ideolojilerine uygun bir anayasayı diledikleri şekilde yapabilirler²⁰.

3. Asli Kurucu İktidarların Anayasa Yapma Biçimleri

Asli kurucu iktidarlar, hukuk dışı ve sınırsız bir iktidar olarak anayasayı diledikleri gibi yapabilirler. Anayasanın şekli ve içeriği asli kurucu iktidarın takdirine kalmış bir konudur. Asli kurucu iktidarın hukuk dışı, sınırsız güç ve yetkilere sahip olması, onun toplumca benimsenebilecek yeni bir anayasal düzen oluşturmaya engel oluşturmamaktadır. Şu halde asli kurucu iktidarın hukuk çerçevesinde açıklanamayacağı, ancak sosyolojik bakımdan toplumun temel siyasal değer ve inançları ile siyasal güç dengeleri bakımından sınırlı olduğu ileri sürülebilir²¹.

Doktrinde asli kurucu iktidarların anayasa yapma biçimleri monokratik ve demokratik olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir²².

Monokratik anayasalar, ferman ve misak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ferman (octroi, berat) biçimindeki anayasalar, monarşik devletlerde hükümdarın tek taraflı iradesinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Hükümdar, asli kurucu iktidar olarak mutlak ve sınırsız iktidara sahiptir. Hükümdar iktidarını, tek taraflı ve kendi isteği ile ferman ile sınırlandırmaktadır. Bu tip anayasal belgelerde halkın katılımı dışlanmaktadır²³. Bu usulle yapılan anayasalar daha çok asli kurucu iktidarın

²⁰ **Gözler**, *Kurucu İktidar*, s. 59; Buradaki sınır, şüphesiz anayasal sınırdır. Siyasi olarak sınırsız olması muhtemel bir durum değildir. Asli kurucu iktidar kendine muhalif olan tüm grupları yok sayarak yeni bir anayasa yapma yoluna girmez. Tarih boyunca diktatörler ve devrimciler bile bu yönde adımlar atmış toplumun her kesimini anayasa yapımına dâhil etmeye çalışmıştır. Bu yönde bkz. **Karatepe**, s. 25; Erdoğan asli kurucu iktidarların gerçekte sınırsız olamayacaklarını savunmaktadır. Yazara göre asli kurucu iktidar kendi dışındaki hususları göz ardı ederek salt kendine ait bir anayasa inşa edemez. Demokrat olmayan yöntemlerle hazırlanan anayasalarda bile asli kurucu iktidarlar toplumsal dinamiklerden etkilenirler. Bkz., **Erdoğan**, s. 96.

²¹ **Özbudun**, s. 168.

²² **Teziç**, s. 180 vd.; **Gözler**, *Kurucu İktidar*, s. 74-110; Kaboğlu bu yöntemleri "yöneticilerin belirleyici olduğu otoriter usuller" ve "demokratik usuller" tasnifi altında incelemektedir. Bkz., **Kaboğlu**, **İbrahim**, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, 6. Baskı, Ekim 2010, s. 22-27; Kubalı, monokratik ve demokratik anayasaları yazılı anayasaların neveleri olarak anlatmaktadır. Yazara göre yazılı anayasalar tarihi ve siyasi köklerine ve uzvi ve şekli mahiyetlerine göre olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tarihi ve siyasi köklerine göre anayasalar monokratik ve demokratik türde yapılan anayasalar iken, uzvi ve şekli anayasalar ise katı ve esnek anayasalardır. **Kubalı**, s. 199 vd.; Tunaya, anayasa yapma usullerini otokratik ve demokratik yöntemler olarak tasnif etmektedir. Otokratik yöntemleri de kendi içinde monokratik ve otoriter olarak ikiye ayırmaktadır. Monokratik yöntemleri yukarıda zikrettiğimiz şekilde incelerken otoriter yöntemler noktasında herhangi bir değerlendirme de bulunmamıştır. Bkz., **Tunaya**, s. 126-127; Erdoğan ise anayasa yapma yöntemlerini hiyerarşik, organik ve sözleşme yöntemi olmak üzere üç başlık altında toplamaktadır. Bunlardan hiyerarşik yöntem, temsili olmayan bir kişi veya kurul tarafından anayasanın yapılmasını ifade etmektedir. Ferman tipi anayasalar ile seçime dayanmayan kurucu meclisler tarafından yapılan anayasalar bunun örnekleridir. Organik yöntemde anayasanın mevcut anayasal kurumlar tarafından yapılması ve değiştirilmesi durumu söz konusudur. Sözleşme yönteminde ise seçilmiş bir kurul veya temsili kurucu meclisler anayasaları hazırlamaktadır. Bkz., **Erdoğan**, s. 94-95; Ferman tipi anayasalar için bkz., **Waldhoff**, s. 334 vd.

²³ **Kaboğlu**, s. 23.

sahibi olan hükümdarın bir lütfü, buyruğu, bağıışı olarak görülmektedir²⁴. Misak (pacte) usulü ile hazırlanan anayasalarda ise iktidar sahibi tek başına değildir. Bir meclis veya bir heyet, iktidarın karşısında bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu tür anayasalar tek taraflı değil iki taraflı bir iradenin, sözleşmenin ürünüdür²⁵. Hükümdarın karşısında halkın temsilcisi olan veya olduğunu iddia eden bir heyet veya bir meclis bulunmaktadır. Bu heyet hükümdarın anayasal bir takım yetkilerini kısıtlamaktadır²⁶. Ayrıca bu tür anayasal sözleşme, toplumsal sözleşme ile karıştırılmamalıdır. Buradaki sınırlama fermanında olduğu gibi sübjektif değil, objektif bir sınırlamadır²⁷.

Demokratik anayasa yapma usulleri ise kurucu meclis ve kurucu referandumdur. Kurucu Meclis, millet tarafından seçilen temsilcilerin bir araya geleerek oluşturdukları ve anayasa yapma görevi üstlenen meclise denilmektedir. Amerika'da 1787 yılında ve daha öncesinde kolonilerin kabul ettikleri anayasalar kurucu meclis tarafından yapılarak kabul edilmiştir. Kurucu Referandum; halkın, referandum ile anayasa yapımına katıldığı anayasa yapma usulüne denilmektedir²⁸. Kurucu referandumda halkın anayasayı bizzat yapması söz konusu değildir. Halk, sadece seçilen temsilcilerden oluşan kurucu meclisin hazırladığı anayasayı onaylamakla ya da reddetmekle yetkilidir²⁹. Bu tür anayasalara Fransa 1958 Ana-

²⁴ Tunaya, s. 127; Erdoğan, s. 96; Gözler, *Kurucu İktidar*, s. 75.

²⁵ Teziç, s. 180; Gözler, *Kurucu İktidar*, s. 79; Erdoğan, s. 96; Waldhoff, s. 335.

²⁶ Çoban, Ali Rıza, *Anayasayı Değiştirme Yetkisi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 26; Burada kral, padişah veya devlet başkanı sahip olduğu hak ve yetkilerin bir kısmında vazgeçerken genellikle karşılığında kendisine itaat vaat edilmektedir. Bkz., Tunaya, s. 127.

²⁷ Kubalı'ya göre buradaki sınırlamanın fermanında olduğu gibi vicdani değil hukuki bir sınırlama olduğu yönündedir. Diğer bir ifadeyle burada hükümdar artık anayasal belge üzerinde dilediği gibi tasarruf edememekte, karşı tarafın rıza ve muvafakatini araması gerekmektedir. Bkz., Kubalı, s. 201.

²⁸ Bu noktada plebisit türü referandumdan da bahsetmek gerekir. Plebisit türü referandumlarda onaylanmak için halka götürülen anayasalar için halk üzerinde baskı oluşturulması ve baskı sonucunda anayasaların kabulünün sağlanması hedeflenir. Plebisit türü referandumlar demokratik bir anayasa yapma usulü olan kurucu referanduma benzemektedir. Ancak plebisitlerin demokratik bir anayasa yapma usulü olduğunu söylemek güçtür. Zira kurucu referandumlarda anayasayı hazırlayan meclis halkın temsilcilerinden oluşmaktadır. Plebisit türü referandumlarda iktidar halkın seçtiği temsilcilerden oluşabileceği gibi meşruiyetini halktan değil de farklı kaynaklardan alan iktidarlar da söz konusu olabilir. Diğer taraftan kurucu referandum da halk kendisinin onayına sunulan anayasayı özgür iradesiyle kabul etmektedir. Aksi takdirde demokratik bir anayasa yapma usulünden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Plebisitlerde halkın belirli yönde - genellikle bu evet oyu için olur- bir baskı oluşturularak özgür iradesi dolaylı olarak kısıtlanır. Türkiye'de 1961 Anayasası bunun en somut örneklerinden biridir. 1961 Anayasası darbe sonucu iş başına gelen askeri grup, anayasa yapımı için bir meclis ve komisyon kurmuş akabinde bu meclisin hazırlamış olduğu anayasayı halkın oyuna sunmuştur. Ancak iktidar bu anayasaya karşı olumsuz propaganda yapılmasını engellemiştir. O dönem anayasaya muhalif olan Adalet Partisi üyeleri "hayırda hayır vardır, oylarınız hayırlı olsun" şeklinde propaganda yapmıştır. Bu konuda bkz., Teziç, s. 292-293; Gözler, *Kurucu İktidar*, s. 87-92.

²⁹ Gözler, *Kurucu İktidar*, s. 87; Tunaya'ya göre kurucu referandumun iki temel özelliği vardır. Bunlardan ilki kurucu referandumunun daha demokratik olması gelmektedir. Zira kurucu referandumda öncelikle kurucu meclis seçiliyor daha sonra seçilen meclisin anayasası denetleniyor. Diğer

yasası örnek gösterilebilir. General de Gaulle önderliğinde hazırlanan anayasa halk tarafından onaylanarak yürürlüğe sokulmuştur³⁰.

B. Tali Kurucu İktidar

Tali kurucu iktidar anayasa değiştiren iktidardır. Tali kurucu iktidarın asli kurucu iktidardan ayıran en temel özelliği, yeni bir anayasa yapması değil, mevcut anayasada değişiklikler yapmasıdır. Tali kurucu iktidar mevcut anayasanın belirlediği şekil ve usul şartlarına uygun hareket etmelidir. Tali kurucu iktidar asli kurucu iktidarın aksine hukuki ve sınırlı bir iktidardır³¹. Hukukidir çünkü ortada mevcut bir anayasa olduğundan ve tali kurucu iktidar bu mevcut anayasaya göre hareket etmesi gerektiğinden hukuk boşluğundan söz edilmemektedir. Tali kurucu iktidar, atacağı her adımda anayasada öngörülen şartlara uygun hareket etmelidir. Diğer taraftan tali kurucu iktidar sınırlı bir iktidardır. Tali kurucu iktidar, ortada hukuk boşluğu olmadığından kendini sınırlayan anayasa hükümlerine riayet etmelidir. Asli kurucu iktidarın aksine tali kurucu iktidar anayasaya uygun olmak kaydıyla mevcut anayasada düzenlemeler yapabilir. Anayasanın kendisine tanıdığı yetki kapsamının dışına çıkmamalıdır. Tali kurucu iktidarın mevcut anayasayı nasıl değiştireceği, bunun usul ve esasları her ülke anayasasındaki düzenlemelere göre farklılık arz etmektedir.

C. Yeni Bir Kavram: Olağan Dönem Asli Kurucu İktidar

1. Genel Olarak

Asli ve tali kurucu iktidar ayırımına yukarıda genel hatlarıyla değinildi. Buna göre asli kurucu iktidar savaş, darbe veya devrim gibi durumlarda, ülkenin mevcut siyasal sisteminde bir kesinti sonucu oluşan ve yeni bir anayasa yapma iktidarı iken, tali kurucu iktidar anayasa değiştiren ve bir anayasaya bağlı hareket eden iktidardır. Asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidarın tanımı ve özellikleri noktasında bu ayırım, anayasa hukuku doktrininde kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Ancak son yıllarda asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidar ayırımını başka bir boyuta taşıyan ve Avrupa'da örneklerine rastladığımız bir başka görüş daha bulunmaktadır.

Bu görüşe göre asli kurucu iktidar sadece savaş, darbe ve devrim gibi olağan üstü dönemlerde ortaya çıkmamaktadır³². Olağan dönemlerde de parlamentolar yeni bir anayasa yapabilir. Özellikle sosyo-politik meşruiyet³³ taşıdığını iddia

tarafından kurucu referandumda kurucu meclisin aslilik sıfatı da zayıflamaktadır. Zira kurucu iktidar vasfını halk ile paylaşmaktadır. Bu konuda bkz., **Tunaya**, s. 130; Anayasanın demokratik geçerlilik nedenini, demokratik bir onaylama usulünün varlığı oluşturmaktadır. Bkz., **Waldhoff**, s. 341.

³⁰ **Kaboğlu**, s. 24.

³¹ **Özbudun**, s. 168; **Gözler**, *Anayasa*, s. 339-340; **Çoban**, s. 33.

³² **Batum, Süheyl**, *Anayasa ve İnsan: 99 Soruda Çağdaş Anayasa*, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, Nisan 2011, s. 67.

³³ Kurucu iktidar olgusu karar verme meselesinin dışında, bir meşruiyet sorunu olduğu ileri sürülebilir. **Waldhoff**, s. 313.

eden meclisler; toplumsal dinamiklerin etkisi, ekonomik ve siyasi koşulların değişmesi ve yeni anayasa ihtiyacı ile birlikte kurucu meclis sıfatıyla mevcut anayasa yerine yeni bir anayasa yapma yoluna gidebilir³⁴. Bu tür asli kurucu iktidarlara olağan dönem asli kurucu iktidar denilmektedir³⁵. Doktrinde olağan dönem asli kurucu iktidar kavramını benimseyen, yeni anayasa yapmak için olağanüstü döneme gerek kalmadığını savunan birçok yazar ve görüş vardır. Bu görüş ve yazarlardan bir kaçışu şekildedir:

Yazıcı, olağan dönem yasama organlarının yeni bir anayasa yapabileceğini “Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye” adlı eserinde geniş bir perspektifte ele almıştır. Yazara göre asli kurucu iktidarın doğumunun savaş, darbe, devrim gibi kesintilerle tahdidi olarak belirlenmesi mümkün değildir. Sadece olağanüstü hallerde yeni anayasa yapımının kabul edilmesi, halkın hiçbir zaman olağan yollarla anayasa yapamayacağı sonucuna götüreceğini düşünen yazar yeni anayasanın seçilmiş bir parlamento tarafından da yapılabileceğini savunmaktadır³⁶.

Arato ise anayasa yapım yöntemleri arasında olağan dönem yasama meclislerinin yeni anayasa yapmasını da saymaktadır. Yazara göre İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda gibi ülkelerin anayasaları olağan dönem asli kurucu iktidarlardan tarafından yapılmış anayasalardır³⁷.

Arslan’da aynı şekilde olağan dönem asli kurucu iktidar görüşünü benimsemekte ve anayasa hukuku doktrininde genel kabul gören ve yukarıda aktardığımız asli-tali kurucu iktidar ayrımının anlamsızlaştığını savunmaktadır³⁸. Yazara göre, olağan dönem asli kurucu iktidarların yeni anayasa yapamamalarını kabul etmek, özellikle anti-demokratik bir irade ile hazırlanan anayasaların yeni bir kesintiye kadar halk iradesinin (parlamentoların) üstünde olması anlamına gelir ki, bu da “demokratik ülkelerde asli kurucu iktidarın sahibi halktır” kaidesiyle bağdaşmayacaktır³⁹.

³⁴ Şahin, s. 156; Batum, s. 67.

³⁵ Şahin, s. 146.

³⁶ Yazıcı, s. 46.

³⁷ Arato, Andrew, *Civil Society, Constitutions and Legitimacy*, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 234-235 (Aktaran: Şahin, s. 157).

³⁸ Arslan mevcut meclislerin yeni bir anayasa yapabileceklerini şu sözlerle savunmaktadır: “... Demokratik ülkelerde asli kurucu iktidarın sahibi gerçekten halksa, halkın doğrudan ya da dolaylı olarak, anayasayı değiştirme veya tamamen yeni bir anayasa yapma yetkisi her zaman var demektir. Asli kurucu iktidar olan milletin, egemenliğini kullanıp, yeni bir anayasa yapabilmesi için siyasal rejimde bir kesintinin olması ya da hukuksal çerçeve dışına çıkılması da gerekmemektedir. Parlamento halkın iradesinin tecelli ettiği yer olarak her zaman kurucu iktidar yetkisi kullanabilir. Bu durumda da kurucu iktidarın asli/tali şeklindeki ayrımı anlamsız hale gelmektedir. Dolayısıyla, asli/tali kurucu iktidar ayrımının tamamen yapay, uygulamayı açıklamaya dönük ve arızı bir kavramsallaştırma olduğu söylenebilir.”, Arslan, Zühtü, Başörtüsü, Ak Parti ve Laiklik, *SETA Analiz Dergisi*, S. 2, Ocak 2009, s. 6.

³⁹ Arslan, Başörtüsü, Ak Parti ve Laiklik, s. 6.

Benzer şekilde Batum, toplumsal, ekonomik, siyasal koşulların değişmesi, gereksinimlerin farklılaşması hallerinde toplumların yeni anayasa yapabileceklerini vurgulamaktadır. Yazar, asli kurucu iktidarın doğuşunu sadece savaş ve ihtilale bağlamanın “kavga, kaos” olmadan hiçbir şekilde anayasa yapılamayacağı anlamına geleceğini ve bunun demokratik meşruluk anlayışına uygun olmayacağını savunmaktadır⁴⁰.

Teziç ve arkadaşlarının TÜSIAD için hazırlamış oldukları anayasa tasarısında olağan yasama meclislerinin yeni anayasa yapabileceği şu sözlerle savunulmaktadır: “... aksini düşünmek anayasa yapıcılığı yetkisini sadece kurucu meclislere ya da ihtilal sonrasının olağanüstü iktidarlarına tanımak olur ki; bu tarihsel gerçeklerle uzlaşmadığı gibi, şiddet yolu - ile anayasanın değiştirilmesi veya yeni bir anayasa yapılmasını- önermek anlamına geleceği vurgulanmaktadır”⁴¹.

Çoban’da tıpkı yukarıda zikredilen yazarlar gibi asli kurucu iktidarın olağan dönemlerde çıkabileceği görüşündedir. Yazar, asli kurucu iktidarın sadece savaş, darbe veya devrimlerde ortaya çıkabileceği tezini iki açıdan eleştirmektedir. İlk olarak eğer asli kurucu iktidar hukuk dışı ve sınırsız ise onun mevcut anayasa ile bağlı olması kendi içinde çelişki oluşturur. Diğer taraftan egemenlik kayıtsız şartsız millete ait ise asli kurucu iktidar vasfı da millete ait olmalıdır⁴². Yazar, olağan dönem yasama meclislerinin yeni anayasa yapabileceği savını 2011 Macar ve 1999 Finlandiya Anayasalarından yola çıkarak şu sözlerle desteklemektedir: “1949 tarihli Macaristan Anayasası 1989 yılında neredeyse tamamen değiştirilmiş olmasına rağmen 1949 Anayasası olarak kalmış ve bu şekilde anılmaya devam edilmiştir. Ancak 2011 yılında yapılan anayasa 2011 Anayasası olarak adlandırılmıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki anayasal devamlılıkta kesintiye neden olmadan yapılan geçiş anayasalarının tamamı yeni bir anayasa olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla tali kurucu iktidar tarafından yapılan yeni bir anayasanın yapılması⁴³ artık dünyamızda sık rastlanılan bir durumdur. Mesela 1999 yılında Finlandiya hiçbir önemli siyasal dönüşüm olmamasına ve devlet sisteminde herhangi bir köklü değişiklik meydana gelmemesine rağmen 1919 tarihli anayasayı kaldırarak yerine yeni bir anayasa kabul etmiştir.”⁴⁴.

⁴⁰ **Batum**, s. 67 vd.; Herdegen, anayasa yapımını şekli ve içeriksel meşruiyet şeklinde ikiye ayırarak incelemiştir. Bkz., **Herdegen**, s. 368 ve 373.

⁴¹ Söz konusu rapor için bkz., T.B.M.M. Başkanlığı'na bazı kurum ve kuruluşlarca verilmiş ve T.B.M.M.'deki siyasi partilerce yapılmış anayasa değişikliğine ilişkin hazırlık çalışmaları ve taslak metinler ile Anayasa Komisyonu metni, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1807>, E.T.: 13.06.2017, 5-141, s. 14.

⁴² **Çoban**, s. 37.

⁴³ Anayasanın yapılması tek bir karar anı ile değil sürekli olarak geçerliliğini de kapsamaktadır. Yeni anayasa yapımı geçmişe uzanan köprüleri yıkarak yeni bir başlangıç oluşturup süresiz olarak geleceğe uzanmaktadır. **Waldhoff**, s. 322-323.

⁴⁴ **Çoban**, s. 58-59.

Zikredilen açıklama ve yaklaşımlara bakıldığında olağan dönem asli kurucu iktidar anlayışının özellikle Türk Anayasa Hukuku doktrininde kabul görmeye başladığı söylenebilir. Tüm bu görüşlerin ortak noktası yeni anayasa yapımının sadece savaş, darbe ve ihtilallere bağlanmasının demokratik meşruiyetle bağdaşmayacağı ve halkın demokratik taleplerinin sonuçsuz bırakılmaması gerektiğine ilişkindir. Aslında Türk Anayasa Hukuku doktrininde var olan bu eğilim 20. yüzyılın son çeyreğinde dünyada yaşanan anayasal gelişmelerin bir sonucudur. Özellikle Avrupa ve Afrika'da ortaya çıkan olağan dönem asli kurucu iktidar örnekleriyle asli-tali kurucu iktidar ayrımı geçerliliğini yitirmeye başlamıştır⁴⁵. İspanya'da Franko rejimi sonrası demokratikleşme süreci kapsamında ihdas edilen 1978 Anayasası, Afrika'da ırkçı rejimi ortadan kaldıran 1997 Anayasası, 1998 yılında çalışmalarına başlanan ve 1 Mart 2000 yılında yürürlüğe giren Finlandiya Anayasası olağan dönem meclislerinin yeni anayasa yapabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla hem uygulamadaki örnekler hem de doktrinindeki genel temayül artık olağan yasama meclislerinin de anayasa yapabileceğini göstermekte ve asli-tali kurucu iktidar ayrımı şekli boyuta indirgenmektedir.

Bu açıklamaların sonucu olarak asli kurucu iktidar, anayasanın tamamını değiştirebilen veya yeni anayasa yapabilen iktidar olarak tanımlanabilir. Asli kurucu iktidar, savaş, darbe, devrim gibi olağanüstü hallerde ortaya çıkarsa, olağanüstü dönem asli kurucu iktidarı, olağan dönemde ortaya çıkarsa, olağan dönem asli kurucu iktidarı söz konusu olacaktır. Tali kurucu iktidar ise anayasanın tamamı olmayacak şekilde, kısmı değişiklik yapan iktidar olarak tanımlanabilir.

2. Olağan Dönem Asli Kurucu İktidarın Yeni Anayasayı Nasıl Yapacağı Sorunu

Olağan dönem asli kurucu iktidarların anayasayı nasıl yapacağı sorusuna iki farklı şekilde cevap verilmektedir. İlk durumda olağan dönem asli kurucu iktidar yeni anayasayı mevcut anayasal kurallar ile yapmalıdır⁴⁶. Buna göre olağan dönem asli kurucu iktidar, mevcut anayasanın anayasa değiştirme şekil ve usullerinden yola çıkarak anayasayı baştan aşağı değiştirmelidir⁴⁷. Bu şekilde ortaya çıkan anayasa yeni bir anayasa olacaktır. Eğer seçilmiş parlamento yeni anayasayı mevcut anayasayı kaldırarak yaparsa daha en başta kendi meşruiyetini kaybedecektir⁴⁸. Dolayısıyla yeni anayasa mevcut anayasal kurallar çerçevesinde yapılmalıdır.

Olağan dönem asli kurucu iktidarın yeni anayasayı mevcut anayasal kuralları tanımayarak yapabileceğini savunanlar görüşler de vardır⁴⁹. Bu durumda darbe, sa-

⁴⁵ Çoban, s. 349; Arslan, Zühtü, Başörtüsü, Ak Parti ve Laiklik, s. 6.

⁴⁶ Şahin, s. 159.

⁴⁷ Fendoğlu, Hasan Tahsin, "TBMM Yeni Anayasa Yapabilir (mi?)", <http://www.hasantahsinfindoglu.com> - <http://www.sde.org.tr>, E.T.: 13.12.2016, s. 2; Çoban, s. 59.

⁴⁸ Şahin, s. 159; Anayasanın somut olarak meydana gelişi ile geçerlilik ve meşruiyet sorusu arasındaki ilişki için bkz., Waldhoff, s. 314 vd.

⁴⁹ Yazıcı, s. 54; Can, Osman, Yeni Meclis Kurucu İktidar Yetkisi Kullanmalı!, *Akşam Gazetesi*, 26.09.2011, s. 1, E.T.: 14.12.2016.

vaş, ihtilal gibi olağanüstü hallerde zuhur etmeyen olağan yasama organı mevcut anayasal düzeni tanımayarak hukuk boşluğu oluşturacak ve kendi belirleyeceği kural ve kaidelerle yeni anayasayı oluşturarak bu boşluğu dolduracaktır. Böyle bir asli kurucu iktidarın ancak kurucu meclisle mümkün olacağı söylenebilir. Kurucu meclisin demokratik, serbest ve yarışmacı bir ortamda yapılacak seçimlerle belirlenmesi gerekir. Bu kurucu meclis parlamento veya parlamento bünyesinde bir komisyon şeklinde olabileceği gibi parlamento dışı bir konvansiyon⁵⁰ şeklinde de olabilir.

II. KURUCU İKTİDAR OLARAK TBMM VE TBMM'NİN YENİ ANAYASA YAPIP YAPAMAYACAĞI SORUNU

TBMM her şeyden önce organları, işleyişi ve örgütlenişi anayasada düzenlenen, devletin üç temel kuvvetinden biri olan yasama faaliyetini icra eden bir kurulmuş iktidardır⁵¹. Diğer taraftan usul ve şekilleri anayasada öngörülen anayasa değişikliği fonksiyonunu gerçekleştirdiği anda ise tali kurucu iktidar olmaktadır. 1982 Anayasası'nda anayasa değişikliğinin usul ve esasları, sınırları ve kapsamı 175. maddede ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir⁵².

Kurulmuş ve tali kurucu iktidar olan TBMM'nin asli kurucu iktidar olup olamayacağı yani yeni bir anayasa ihdas edip edemeyeceği ayrı bir başlık altında incelenecektir.

⁵⁰ Kurucu meclisler ve konvansiyonlar demokratik anayasa kuruluşlarının en temel yöntemleri olarak nitelendirilmektedir. Bkz., **Waldhoff**, s. 341.

⁵¹ Kurulmuş iktidar, asli kurucu iktidar tarafından anayasalarda düzenlenen devletin temel organlarıdır. Bunları kısaca yasama, yürütme ve yargı organları olarak ifade edebiliriz. Nitekim Anayasamızda da yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının hangi organlara ait olduğu belirtilmiştir. Bunlardan yürütme fonksiyonu cumhurbaşkanına, yargı bağımsız mahkemelere yasama ise TBMM'ye aittir. Dolayısıyla TBMM yasama kuvvetini icra eden bir organ olarak kurulmuş iktidardır. TBMM'nin kuruluşu, örgütlenişi, üyelerinin seçimi, görev ve yetkileri Anayasanın 75 ila 100. maddelerinde düzenlenmiştir. Kurulmuş iktidar olarak TBMM anayasanın başta yasama faaliyeti olmak üzere kendisine tanıdığı görev ve yetkileri yine bu anayasanın sınırları dahilinde kullanmaktadır.

⁵² 1982 Anayasası'nın 175. maddesine göre anayasa değişikliği süreci şu şekilde işlemektedir: Teklif: Anayasanın 175. maddesinin ilk fıkrasına göre teklif yetersayısı TBMM üye tam sayısının üçte biri yani 200'dür. Buna göre en az 200 milletvekili anayasa değişikliği isteyebilir. Cumhurbaşkanının anayasa değişikliği önerisi sunması mümkün değildir. Anayasa değişiklik teklifinin konusunu anayasanın değiştirilmesi ya da anayasaya yeni maddeler eklenmesi oluşturmaktadır. Belirtmek gerekir ki Anayasanın 4. maddesinin açık emri gereği ilk üç maddenin değiştirilmesi yönünde milletvekilleri teklif veremezler. Görüşme: Anayasa değişiklikleri iki defa görüşülür. İki defa görüşülmesinin sebebi anayasa değişikliklerinin aceleyle getirilmemesidir. İki defa görüşülme şartı Anayasanın 175. maddesinde düzenlenmektedir. İki görüşme arası en az 48 saat olmalıdır. Yapılacak görüşmelerde Anayasa değişikliğinin kabulü en az 360 milletvekilinin gizli oyuyla mümkündür (Any. mad. 175/1) Onay: Yukarıda görüldüğü üzere iki görüşmede yapılan oylamalar sonucu anayasa değişikliklerinin kabul edilmesi halinde artık onay safhasına geçilmektedir. 1982 Anayasası'na göre onay yetkisi Cumhurbaşkanı ve halk arasında paylaşılmıştır. Anayasamıza göre Cumhurbaşkanı onay safhasında iki çoğunluğa göre farklı şekillerde karar verme yetkisine sahiptir. Buna göre eğer anayasa değişikliği, 360'tan fazla ve ancak 400'den az oy ile gerçekleştirse bu durumda Cumhurbaşkanı'nın iki yetkisi vardır. Ya bu değişikliği meclise iade edecek ya da halk oylamasına sunacaktır. Eğer Anayasa değişikliği 400'den fazla bir oyla kabul edildiyse Cumhurbaşkanı bu durumda ya değişikliği onaylar, ya iade eder ya da halk oylamasına sunar.

Türkiye’de yaklaşık son 10 yıldır yapılan yeni anayasa tartışmalarına ve bu konuda ileri sürülen önerilere baktığımızda TBMM’nin artık anayasayı kapsamlı da olsa değiştirmesinin yetmeyeceği, asli kurucu iktidar (kurucu meclis) vasfıyla sıfırdan yeni bir anayasa yapması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Özellikle olağan dönem asli kurucu iktidar kavramıyla bu görüşü temellendirenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu düşünceye karşı çıkıp TBMM’nin sadece tali kurucu iktidar olduğunu, sıfırdan yeni bir anayasa yapılamayacağını savunanların sayısı da az değildir. TBMM’nin yeni bir anayasa yapıp yapamayacağı konusunda bir değerlendirmede bulunmadan önce konuyla ilgili görüşleri iki farklı başlık altında incelemek faydalı olacaktır.

A. TBMM’nin Asli Kurucu İktidar Vasfıyla Yeni Bir Anayasa Yapamayacağı Görüşü

TBMM’yi sadece kurulmuş ve tali kurucu iktidar olarak görenler TBMM’nin yeni bir anayasa yapamayacaklarını savunmaktadır. Bu görüşte olanların temel argümanları asli kurucu iktidarın ortaya çıkış hallerinin TBMM’de tezahür etmediği yönündedir. Bu görüşü savunanların başında gelen Gözler konuyla ilgili çalışmasında TBMM’nin yeni anayasa yapamayacağını şu gerekçelerle savunmaktadır⁵³:

- 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 hükümet darbeleri gibi bir hükümet darbesi olmadıkça, Türkiye’de aslı kurucu iktidarın ortaya çıkması mümkün değildir.
- TBMM’nin kendisini kuran Anayasayı ilga etmesi, bizzat kendisini de ortadan kaldırması anlamına gelir. TBMM, nasıl olacak da kendini ve keza diğer anayasal organların varlığına son verecektir?⁵⁴
- 1982 Anayasası ilga edilmeden yapılacak anayasa yoklukla malul olacaktır.
- Yeni anayasaya ihtiyaç duyulması TBMM’yi yeni anayasa yapmaya yetkili kılmaz.

Gözler’in söz konusu argümanlarına genel olarak bakıldığında asli kurucu iktidar-tali kurucu iktidar ayrımını esas aldığı görülmektedir. Yazara göre TBMM asli kurucu iktidar olmadıkça yeni bir anayasa yapamayacaktır. Savaş, darbe, ihtilal gibi olağanüstü bir dönem olmadıkça da asli kurucu iktidar doğmayacaktır. Yazar aynı yazısında TBMM’nin 1982 Anayasası’nı tanımayarak yeni bir anayasa yapmaya teşebbüs etmesi durumunda bu anayasanın yoklukla malul olacağını, 1982 Anayasası’na tabi olarak anayasayı tümünden değiştirmesi durumunda ise bunun yeni bir anayasa olmayacağını aktarmaktadır. Yazar ayrıca yeni ana-

⁵³ **Gözler, Kemal**, “TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?”, in E. Göztepe ve A. Çelebi (Ed.), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, İstanbul, Metis, 2012, 45-61, s. 11 vd.

⁵⁴ Benzer şekilde Hekimoğlu’da şunları söylemektedir: “... hem cari anayasaya göre normal yasama faaliyetlerinde bulunan hem de onu ortadan kaldırmaya çalışıp, yeni bir anayasa yapan meclis tipinin, aynı zamanda, aynı tüzel kişilikte toplanması gibi, izahı hukuken ve mantıken mümkün olmayan bir anomalinin oluşmasına sebebiyet vermiş oluruz.”, bkz., **Hekimoğlu, Mehmet Merdan**, Bu Meclis Anayasa Yapabilir mi?, http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_510.pdf, E.T.: 30.11.2016, s. 10.

yasa yapımına yönelik olarak ihtiyacın ve kamuoyunun bu yöndeki taleplerinin TBMM'ye yeni bir anayasa yapma imkânı vermeyeceğini düşünmektedir⁵⁵.

Kanadoğlu, tali kurucu iktidar olan TBMM'nin yeni bir anayasa yapamayacağını düşünmektedir. Yazara göre tali kurucu iktidar olan TBMM, ancak anayasanın 175. maddesindeki usul ve esaslara göre anayasada değişiklik yapabilir, anayasayı tümüyle değiştiremez. Yazarın konuyla ilgili görüş ve düşünceleri ise şu şekildedir⁵⁶: “... 1982 Anayasasında da değiştirilebilme koşulları, 175'inci maddede gösterilmiş, ancak bu Anayasanın bütünüyle ortadan kaldırılabilmesine ilişkin açık veya kapalı her hangi bir yetki tanınmamıştır. Anayasanın 6'ncı maddesinde yer alan 'Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz' hükmüyle tali iktidarların, Anayasayı yok sayarak yeni anayasa yapamayacağı vurgulanmıştır.”

Kanadoğlu tıpkı Gözler gibi asli-tali kurucu ayırımından yola çıkarak TBMM'nin yeni anayasa yapamayacağını savunmaktadır. Yazar ayrıca yeni anayasa yapımının 1982 Anayasasının 6. maddesine aykırı olduğu görüşündedir⁵⁷.

B. TBMM'nin Asli Kurucu İktidar Vasfıyla Yeni Anayasa Yapabileceği Görüşü

Doktrinde bir grup yazar TBMM'nin yeni bir anayasa yapılabileceğini savunmaktadır. Doktrindeki söz konusu yazarlardan bazıları ve gerekçeleri şu şekildedir:

Doktrinde Arslan, yeni anayasa tartışmaları kapsamında BİLGESAM için hazırlamış olduğu raporda TBMM'nin yeni anayasa yapabileceğini şu sözlerle savunmaktadır⁵⁸: “Anayasacılık tarihimizde, demokratik yollarla anayasa yapmak için toplanmış bir kurucu meclis yoktur. Buna 1921 Anayasası'nı yapan Birinci Meclis dâhildir. Ancak bu durum anayasayı hazırlamak için demokratik temsil kabiliyeti olan “kurucu meclis”in kurulamayacağı anlamına gelmez.”. Ya-

⁵⁵ Gözler, TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?, s. 12.

⁵⁶ Kanadoğlu, Sabih, AKP Yeni Anayasa Yapamaz, <http://www.haberler.com/kanadoglu-ndan-akp-yeni-anayasa-yapamaz-iddiasi-haberi/> (E.T.: 14.12.2016).

⁵⁷ Ancak Kanadoğlu söz konusu görüşlerinin devamında yeni anayasanın ancak kurucu meclisle mümkün olacağını savunmaktadır. Yazara göre “Tutulacak demokratik yol, öncelikle egemenliğin sahibi olan millete yeni bir anayasa yapılmasını isteyip istemediğini sormaktır. Bunun için Anayasanın 175'inci maddesinde, bu konuda halk oylaması olanağını sağlayan değişiklik yapılmalıdır. Milletlin olur'u alındığında da ('kurucu meclis' seçimi yapılarak) asli kurucu iktidar oluşturulmalıdır. Kurucu meclis tarafından hazırlanacak Anayasa, halk oylamasına sunulmalıdır. Yeni anayasa yapımında tutulması gereken, demokratik, hukuksal ve meşru yol budur.”. Bkz., Kanadoğlu, AKP Yeni Anayasa Yapamaz, <http://www.haberler.com/kanadoglu-ndan-akp-yeni-anayasa-yapamaz-iddiasi-haberi/> (E.T.: 14.12.2016); Belirtmek gerekir ki Kanadoğlu'nun yeni anayasa yapımıyla ilgili olarak ileri sürdüğü bu yol yukarıda tali kurucu iktidar olarak TBMM'nin yeni anayasa yapamayacağı konusunda ileri sürdüğü görüşlerle çelişmektedir. Zira referandumla oluşturulacak kurucu meclis hem mevcut 1982 Anayasasının ürünü hem de darbe, savaş veya ihtilal gibi herhangi bir kesintiyle oluşmayan tali kurucu iktidar konumundadır. Kendi yaklaşımıyla asli kurucu iktidar olmayan bir kurucu meclisin yeni anayasa yapabileceğini savunmak tutarsız bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

⁵⁸ Arslan, Yeni Anayasa, s. 13-14.

zar TBMM'nin yeni anayasa yapamayacağı noktasındaki görüşlerin konjonktürel olduğunu ve yeni anayasa yapmasının önünde hiçbir hukuki ve siyasi engel olmadığını savunmaktadır. Ancak yazar yeni anayasanın uzlaşma, tartışma, katılım, referandum gibi temel düsturlar üzerine kurulması gerektiğini savunmaktadır⁵⁹.

Yazıcı, olağan dönem asli kurucu iktidar görüşünü benimsemektedir. Yazar bu doğrultuda TBMM'nin de olağan dönem asli kurucu iktidar olarak yeni bir anayasa yapabileceğini savunmaktadır. Yazara göre yeni bir anayasa yapmak için serbest seçimlerle seçilen bir parlamento mevcut anayasal kurallar yürürlükte olsa dahi yeni bir anayasa yapmalıdır. Yeni anayasa yapmak isteyen parlamento mevcut anayasanın değiştirilemez maddeleri ve usul kuralları ile bağlı olmamalıdır. Yazara göre anayasa yapma yetkisi için halktan vekâlet almış olan organ kendi çalışma usullerini evleviyetle belirlemelidir. Bu konuda yazar 1924 Anayasası'nın hazırlanış sürecinde TBMM'nin anayasa yapımına ilişkin usul ve yöntemlerinin belirlenmesini örnek göstermektedir⁶⁰.

Karatepe ise asli kurucu iktidarın doğduğu halleri sadece darbe, savaş veya devrimle sınırlamamış siyasi rejimin normalleşmesi adı altında ek bir hal de eklemiştir. Buna göre darbe, savaş devrim gibi olağanüstü ve anti demokratik şartlar altında hazırlanan anayasalar daha sonraki süreçte genellikle ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalabilmektedir ve tali kurucu iktidar pozisyonundaki yasama meclisi gerektiğinde yeni bir anayasa yapabilmelidir⁶¹. Olağan yasama meclisinin yeni anayasa yapma yetkisiyle ilgili olarak Karatepe'nin şu düşünceleri çalışmamız açısından oldukça önemlidir⁶²: *“Anayasacılık hareketinin mantığına uygun olan yöntem anayasanın normal yasama meclisi tarafından hazırlanmasıdır. En azından darbe ve ihtilal anayasalarının yerine demokratik ve sivil bir anayasa hazırlanması söz konusu olduğunda, devletin meşru yasama organı olan parlamento kurucu meclis görevini yürüterek yeni anayasayı yapabilir.”*

Teziç koordinatörlüğünde bir grup hukukçu 1993 yılında TÜSİAD için hazırlamış oldukları “Yeni Anayasa İçin” isimli raporda⁶³ TBMM'nin yeni anayasa yapıp yapamayacağı, yapacaksa hangi yöntemlere başvuracağı konusu tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Buna göre söz konusu raporda öne çıkan husus ve tespitleri şu şekilde sıralayabiliriz⁶⁴:

⁵⁹ Arslan, *Yeni Anayasa*, s. 16-20.

⁶⁰ Yazıcı, s. 53 vd.

⁶¹ Karatepe, s. 27.

⁶² Karatepe, s. 30.

⁶³ TBMM 1992 yılında kendisine sunulan anayasa değişikliğine ilişkin raporları bir derleme halinde bir araya toplayarak yayınlamıştır. “Yeni Anayasa İçin” adlı rapor da bunlardan biridir. Söz konusu rapor Erdoğan Teziç başkanlığında Sait Güran, Yıldızhan Yayla, Köksal Bayraktar, Devrim Ulucan, Bülent Tanör, Fazıl Sağlam, Süheyl Batum, Necmi Yüzbaşıoğlu gibi hukukçulardan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

⁶⁴ Teziç, Erdoğan ve Diğerleri, Yeni Anayasa için, acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/jspui/bitstream/11543/1807/1/199205978.pdf, s. 5-140, (E.T.: 20.12.2016).

- Anayasa değişikliği yapma konusunda yetkili olan TBMM'nin yeni anayasa yapma konusunda yetkili olduğundan kuşku yoktur.
- 1924 Anayasası olağan bir yasama meclisi olan TBMM tarafından hazırlanıp kabul edilmiştir. Bu olağan yasama meclisinin yeni bir anayasa yapımı noktasında kanıtlardan biridir.
- TBMM kurucu meclis sıfatıyla seçilmiş olmasa dahi asli kurucu organ yetkisini kullanabilir. Aksini benimsemek şiddeti önermek anlamına gelir ve bu durum tarihsel gerçeklerle bağdaşmayacaktır.
- Mevcut meclis, kurucu meclis sıfatıyla seçilmediğinden yeni anayasanın demokratiklik sıfatı kazanabilmesi açısından mutlaka referanduma götürülmesi gerekir.
- Meclis, kurucu meclis olmadığından usul ve yöntem noktasında 1982 Anayasası'nın anayasa değişikliği kurallarına uyması gerekmektedir.

Söz konusu rapora bakıldığında yeni anayasa “Kurucu Meclis” sıfatıyla seçilmiş bir parlamento tarafından kendi belirleyeceği usul ve kaideler uyarınca hazırlanabilir. Eğer kurucu meclis sıfatıyla seçilmemiş olağan bir parlamento varsa bu durumda yeni anayasa TBMM tarafından 1982 Anayasası'nın 175. maddesi hükümleri uyarınca yapılacaktır⁶⁵. Buna göre TBMM'nin yeni anayasayı en az 184 milletvekilinin teklifi ve en az 330 milletvekilinin kabul oyuyla yapabileceği savunulmuştur. Ayrıca söz konusu raporda değiştirilemez maddelerde yer alan ilkelere ilişkin bir yorum da yapılmış ve söz konusu ilkelerin Cumhuriyetin nitelikleri olarak algılanması gerektiği ve bir ön anayasa değişikliği yapılarak değişmezliğin sadece “Cumhuriyet”e indirgenmesi gerektiği savunulmuştur⁶⁶. Böylece bir devlet şekli olarak Cumhuriyetin korunması dışında diğer alanlar spesifik olarak değiştirilmeme zırhından sıyrılmıştır. Son olarak söz konusu rapora göre eğer yeni anayasayı TBMM kurucu meclis vasfı olmadan yapacaksa anayasaya eklenecek bir ek hükümle hangi oyla kabul edilirse edilsin yeni anayasa tasarısının mutlaka referanduma sunulacağı kabul edilmelidir. Zira sadece meclis iradesiyle kabul edilen bir anayasa demokratiklikle bağdaşmayacaktır⁶⁷.

Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu⁶⁸ başlığı altında TÜSİAD'ın katkılarıyla yapılan yuvarlak masa toplantılarında ise yeni anayasanın herhangi bir olağanüs-

⁶⁵ **Teziç ve diğerleri**, Yeni Anayasa, s. 14-15; Erdoğan Teziç söz konusu raporu hazırlayan kurulun üyelerinden biri olarak TBMM'nin asli kurucu iktidar vasfıyla yeni bir anayasa yapılabileceğini savunmaktadır. Ancak yazar, anayasa hukuku adlı eserinde karşıt görüşte olan ve yukarıda görüşlerini aktardığımız Gözler'e atıfta bulunarak TBMM'nin yeni bir anayasa yapamayacağı izlenimi vermiştir. Bkz., **Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku**, Beta Yayınevi, 17. Bası, Ağustos 2014, s. 210.

⁶⁶ **Teziç ve diğerleri**, Yeni Anayasa, s. 15.

⁶⁷ **Teziç ve diğerleri**, Yeni Anayasa, s. 14.

⁶⁸ Söz konusu raporda yeni anayasa, “yeni anayasanın yapım yöntemi”, “yeni anayasanın temel ilke, kural ve kurumları”, “din ve vicdan özgürlüğü”, “kimlikler” ve “kuvvetler ayrılığı” olmak üzere 5 temel boyutuyla ele alınmıştır. Söz konusu raporun “yeni anayasa yapım yöntemi” boyutu

tü hale gerek kalmadan hazırlanabileceği kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle olağan dönem asli kurucu iktidar anlayışı ileri sürülmüştür. Yeni anayasanın nasıl yapılacağı konusunda üç farklı öneri sunulmuştur. Bu önerilerden ilki sadece yeni anayasa yapmak için kurulan bir “anayasa meclisi”nin oluşturulması yönündedir⁶⁹. Buna göre yeni anayasa usul ve esasları kanunla düzenlenmiş, önemli bir kısmı seçimle %10’u kadarı ise uzmanlardan oluşan ve görevi sadece yeni anayasa hazırlamak olan TBMM’den bağımsız bir meclis tarafından hazırlanacaktır. Bu meclisin hazırlayacağı anayasa her ne şart altında olursa olsun referanduma sunulacaktır. İkinci öneri ise TBMM’nin kendi içinde kuracağı geniş katılımlı bir komisyon tarafından yeni anayasanın hazırlanması yönündedir⁷⁰. Söz konusu komisyon şeffaf ve katılımcı olmalıdır. Bunun için seçim barajının düşürülmesi, komisyon çalışmalarının canlı yayınlanması gibi yollara başvurulabilir. Son olarak yeni anayasanın bir kurucu meclis tarafından hazırlanabileceği de önerilmiştir⁷¹. Bu kurucu meclisin 100-150 kişiden oluşması, doğrudan halk tarafından seçilmesi, iki yıl gibi makul bir süre içerisinde çalışmalarını bitirmesi, üçte iki gibi nitelikli çoğunlukla karar alması gibi özelliklerinin olması gerektiği savunulmuştur.

Fendoğlu ise TBMM’nin asli kurucu iktidar niteliğine sahip olduğunu ve yeni anayasa yapabileceğini 2011 genel seçimleri ekseninde şu sebeplere bağlı olarak mümkün görmektedir⁷²:

- “1. Son genel seçimlerde (12. 06. 2011) halkın seçime katılım oranı %87 olmuştur. Bu oran son yılların en yüksek katılımıdır.
2. TBMM’de halkın temsil oranı %95 tir.
3. Yapılan anketlere göre halkın %75’i yeni bir anayasa yapılmasını istemektedir.
4. Tüm parti grupları, 12 Haziran 2011 seçimleri öncesindeki programlarında ve seçim konuşmalarında yeni anayasaya vurgu yapmışlar, bunun için oy istemişlerdir. Bu nedenle mevcut TBMM, bu anlamda bir Kurucu Meclis benzeri sayılabilir.
5. Farklı siyasal partilere mensup kişiler TOBB, TBB, TUSİAD, TESEV gibi çeşitli kuruluşlar tarafından hazırlanan tasarlarda görev almışlar ve yeni

Prof. Dr. Sibel İnceoğlu, Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu, Prof. Dr. Ergün Özbudun, Prof. Dr. Mithat Sancar, Prof. Dr. Turgut Tarhanlı, Prof. Dr. Nur Vergin, Prof. Dr. Serap Yazıcı, Yard. Doç. Dr. Abdullah Sezer gibi akademisyenler tarafından tartışılmış ve kaleme alınmıştır. Yeni Anayasa Yuvarlak Masa Toplantıları Dizisi: Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu adlı TUSİAD raporuna erişmek için bkz. tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/download/4772_02aa27e8c0f3e881bf00d4b40f34217, (E.T.: 20.12.2016).

⁶⁹ Yeni Anayasa Yuvarlak Masa Toplantıları Dizisi: Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu adlı TUSİAD Raporu, s. 14.

⁷⁰ Yeni Anayasa Yuvarlak Masa Toplantıları Dizisi: Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu adlı TUSİAD Raporu, s. 14-15.

⁷¹ Yeni Anayasa Yuvarlak Masa Toplantıları Dizisi: Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu adlı TUSİAD Raporu, s. 15.

⁷² Fendoğlu, s. 1-2.

bir anayasa yapılmasını talep etmişlerdir. Bu tür taslaklar, yaklaşık 20 yıldır yapılmakta olup, günümüzde de bu anayasa taslağı faaliyetleri sürmektedir.

6. *Kaldı ki 1924 tarihli Anayasa (Teşkilat-ı Esasiye Kanununu=TEK) yapan ikinci TBMM de Kurucu Meclis değildi, olağan bir Meclis'ti. 1924 tarihinde TBMM tek partiden oluşuyordu ve o zamanki zor koşullar altında 1924 Anayasasını (TEK'i) yapmıştı. Kısaca TBMM milleti temsil eden asli kurucu iktidardır ve yeni bir anayasayı kuşkusuz ki yapabilir."*

Fendoğlu, 1982 Anayasası'ndaki değiştirilemez maddeler konusunda ise 4. maddenin değiştirilmesi ya da ek bir maddeyle bu hususun açıklığa kavuşturulması gerektiğini savunmaktadır⁷³.

Can, TBMM'nin asli kurucu iktidar olduğunu ve yeni anayasa yapabileceğini savunmaktadır. Yazara göre 2011 genel seçimlerinden sonra oluşan TBMM kurucu meclistir ve 1982 Anayasası'nın kurallarına bağlı kalmadan yeni anayasa yapabilir. Can'ın konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir⁷⁴: *"Bu meclis asli kurucu iktidardır. Kurucu iktidar olarak onu bağlayan hiçbir hukuksal sistem veya kural yoktur. 330 veya 367 rakamlarını tartışmanın gereği yoktur. Bu meclis önceki Anayasal düzenle bağlı olmaksızın, yeni Anayasal düzenin yol haritasını çizer. Siyasal alana ilişkin alacağı her bir karar "Anayasal düzen hakkında karar" niteliğindedir. Bundan sonra yapacağı yasaların ve sair tasarrufların mevcut anayasaıyla çeliştiği durumda, bunun bir Anayasa değişikliği anlamına geldiğini dile getirir. 1982 Anayasası bir süreliğine, Meclisin iradesine bağlı olarak sonuç doğurabilir."*

Görüleceği üzere yazar TBMM'nin olağan dönem asli kurucu iktidar olarak TBMM'nin yeni anayasayı 1982 Anayasasının usul ve esaslarını dikkate almadan yapabileceğini savunmaktadır.

Gül, TBMM'nin veya bu işle görevlendirilecek bir kurucu meclisin yeni bir anayasa yapabileceğini savunmaktadır. Yazar 2015 milletvekili seçimleri sonucu oluşan tablo kapsamında konuyla ilgili değerlendirmeleri şu şekildedir⁷⁵: *"Özünde, bir toplum sözleşmesi sayılacak sivil ve demokratik bir anayasanın, toplumun tüm kesimlerinin katkı ve katılımlarıyla yapılmasında, bu anayasanın meşruiyet katsayısı ve istikrarı bakımından büyük yarar vardır. Sırf bu işle görevli bir Kurucu Meclisin veya hâlihazırdaki yasama meclisinin yapacağı yeni anayasanın, son aşamada, halkın teveccühünü hak edip etmediğini ölçme anlamında bir kurucu referanduma sunulması da şarttır. Ancak işin başında aranması gereken asıl şey, yeni anayasa yapımında aslolan kurucu iradenin var olup olmadığıdır. Toplum-*

⁷³ Fendoğlu, s. 2.

⁷⁴ Can, s. 1.

⁷⁵ Gül, Cengiz, "Toplumun Yeni Anayasa Beklentisi Artık Ertelenmemelidir", *Kayseri Anadolu Haber*, http://www.kayserianadoluhaber.com.tr/kayseri-haberler-anayasa_profesoru_gul_%E2%80%9CToplumun_yeni_anayasa_beklentisi_artik_ertelenmemelidir%E2%80%9D-14962.aspx, (E.T.: 14.12.2016).

daki temel siyasal eğilim ve ideolojileri önemli ölçüde içinde barındıran ve 1 Kasım 2015 genel seçimleri sonrasında %95 gibi hayli yüksek bir temsil gücüne sahip olan şu anki TBMM'nin, kurucu iradesini ortaya koymak suretiyle yeni bir anayasa yapabilmesi önünde herhangi bir hukuki engel yoktur."

Yukarıda zikredilen yazarların görüşlerinin ortak noktası demokratik seçimlerle seçilmiş bir meclisin yeni bir anayasa yapabileceği yönündedir. Diğer bir ifadeyle yukarıda zikredilen ve doktrinde kabul görmeye başlayan olağan dönem asli kurucu iktidarı olarak TBMM'nin 1982 Anayasası yerine yeni bir anayasa yapabileceği yönündedir. TBMM bunu isterse 1982 Anayasası'nın usul ve esaslarına bağlı olarak yapar, isterse kurucu meclis olarak hareket edip 1982 Anayasası'na bağlı kalmadan gerçekleştirebilir. Ancak hangi yöntemle başvurulursa başvurulsun yeni anayasanın uzlaşmacı ve katılımcı olması yazarların ortak temennisidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. Asli kurucu iktidar savaş, darbe, ihtilal gibi siyasi ve sosyolojik olayların sebebiyet verdiği kesintilerle doğan ve yeni bir anayasa yapan hukuk dışı ve sınırsız bir iktidardır. Tali kurucu iktidar ise asli kurucu iktidarın koyduğu usul ve kaideler etrafında anayasayı değiştiren iktidardır. Kurucu iktidar kavramı anayasa hukuku doktrininde ve eserlerinde bu şekilde tasnif edilmiştir. Ancak bu tasnif yeni anayasa yapımının ancak savaş, darbe ve ihtilal gibi olağanüstü olayların sonucunda mümkün olacağı sonucunu doğurmaktadır. Bu durum ise özellikle Türkiye gibi darbe anayasalarından kurtulup demokratik anayasa arayışında olan toplumların önüne set koymaktadır. İşte bu sebeple doktrinde asli - tali kurucu iktidar kavramının günümüz şartlarına uygun ve pozitivist bakış açısından farklı şekilde yorumlanması yönünde değerlendirmeler yapılmış ve bunun sonucunda olağan dönem asli kurucu iktidar olarak adlandırılan yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.

Olağan dönem asli kurucu iktidar olağan yasama meclisinin olağanüstü durumlara gerek duymadan yeni anayasayı yapabilmesine imkân tanımaktadır. Buna göre olağan dönemde oluşan yasama organı toplumun talepleri, siyasi ve sosyolojik değişim, demokratik temayül gibi birtakım itici güçlerle yeni demokratik anayasalar yapabilecektir. Bu ise yeni anayasa yapımı için toplumların savaş, darbe veya ihtilal beklentisi içine girmesine mani olmakta tabiri caizse kendi göbek bağlarını kendileri kesecek duruma kavuşmalarını sağlamaktadır. Nitekim bu tip olağan dönem asli kurucu iktidarlara 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa'da rastlanılmaktadır. 1978 tarihli İspanya Anayasası, 1992 tarihli Çek ve Slovakya Anayasaları, 1992 ve 1997 tarihli Polonya Anayasaları olağan dönemde yasama meclislerinin asli kurucu sıfatıyla hazırlamış oldukları anayasalara örnektir⁷⁶.

⁷⁶ Yazıcı, s. 44.

Olağan dönem asli kurucu iktidarın yeni anayasayı nasıl yapacağı konusu ise siyasi bir tercih meselesidir. İster mevcut anayasa kuralları ile yapılsın ister mevcut anayasa hükmü tanınmadan yapılsın demokratik meşruiyet mutlaka sağlanmalıdır. Bu noktada anayasa yapımının her merhalesinde toplumun tüm kesiminden azami katılım ve uzlaşma sağlanmalıdır. Bu olduğu sürece anayasa yapım yöntemi tamamen teknik bir konu olarak kalacaktır.

Olağan dönem asli kurucu iktidar görüşü hiç şüphesiz bugün anayasa hukuku doktrininde kabul gören asli-tali kurucu iktidar ayrımını başka bir mecraya taşımaktadır. Bu görüşte asli kurucu iktidarın nasıl doğduğu değil, yaptığı değişikliğin niceliği önemlidir. Bunun sonucu olarak asli kurucu iktidar - tali kurucu iktidar ayrımının şekli olmak dışında herhangi bir esprisi söz konusu olmamaktadır. İster olağan dönemde, isterse olağanüstü dönemde olsun, bir anayasanın tamamı değişiyorsa asli kurucu iktidar, bir kısmı değişiyorsa tali kurucu iktidardan söz edilebilir. Aslında olağan dönem asli kurucu iktidar görüşü yukarıda da belirttiğimiz üzere mevcut asli - tali kurucu iktidar ayrımına bir tepki niteliğini taşımaktadır. Zira asli kurucu iktidar bugünkü benimsenen anlamıyla kabul edilirse ancak savaş, darbe ve ihtilal gibi gerçekleşmesi olağanüstü dönemlere denk gelen siyasi ve sosyolojik olgulara bağlı olan süreçlerin sonunda mümkün olacaktır. Bu ise toplumsal değişimlere bağlı olarak yüksek sesle dile getirilen demokratik anayasa taleplerini, demokratik dönüşümlerin önünü tıkamak anlamına gelecektir ki bunun demokratik toplumlarda karşılığı olmasa gerekir. İşte bu sebeple asli - tali kurucu iktidar kavramının artık günümüz şartlarına yetişemediği ve özellikle 1975'li yıllardan itibaren Avrupa'da olağan yasama meclislerinin de yeni anayasa yaptıkları vakidir. Olağan dönem asli kurucu iktidar görüşü aslında kurucu iktidar pozisyonundaki kuvvetin iradesine önem vermektedir. Eğer kurucu iktidar yeni bir anayasa yapmak istiyor ve mevcut anayasanın yetersiz olduğunu düşünüyorsa yeni anayasayı demokratik ve meşru zeminde dilediği gibi yapabilecektir. İster mevcut anayasanın kurallarıyla hareket edilsin, isterse kurucu meclis sıfatıyla anayasa yapımının kural ve kaidelerini kendisi koysun, ortaya çıkan metin "yeni anayasa" olacaktır.

Tüm bu açıklamalardan sonra asli kurucu iktidar kavramının yeniden tanımlanması icap etmektedir. Asli kurucu iktidar mevcut anayasayı ilga edip yenisini yapan veya mevcut anayasanın tamamını değiştiren iktidardır. Eğer asli kurucu iktidar savaş, ihtilal, darbe gibi olağanüstü durumlar sonucu ortaya çıkıyorsa olağanüstü dönem asli kurucu iktidarı, olağan parlamento yeni anayasa yapıyorsa olağan dönem asli kurucu iktidarı olacaktır⁷⁷. Tali kurucu iktidar ise mevcut anayasayı yine aynı anayasanın öngördüğü usul ve kaideler etrafında kısmen değiştiren iktidardır.

Olağan dönem asli kurucu iktidar görüşü özellikle Türkiye gibi yeni demokratik anayasa arayışında olan toplumlar açısından oldukça önem arz etmektedir.

⁷⁷ Şahin, s. 146, 155-156.

Zira doktrinde yaygın olan asli - tali kurucu iktidar anlayışına göre TBMM veya başka bir olağan yasama meclisinin yeni bir anayasa yapabilmesi mümkün değildir. Olağanüstü hallerde ortaya çıkan ve hazırlanışında demokratiklikten oldukça uzak olan anayasalar demokratik toplumların iradesine ipotek koymaktadır. Demokratik anayasa arayışında olan toplumların gerekli uzlaş ve katılım ortamı oluştuğunda yeni anayasa yapabilmeleri en temel haklarıdır. Dolayısıyla olağan dönem asli kurucu iktidar kavramının asli - tali kurucu iktidar ayrımına getirdiği yeni anlamın isabetli ve gerekli olduğu söylenebilir.

2. Türkiye’de TBMM’nin yeni anayasa yapıp yapamayacağı konusu ise hukuk ve siyaset gündeminin en önemli tartışma konularından biridir. Özellikle anayasa hukuku doktrininde TBMM’nin yeni anayasa yapamayacağını savunanlar olduğu kadar bu düşünceye karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Bu görüş farklılığı hiç şüphesiz Türkiye’nin anayasal değişim sürecinin daha ilk etabında tıkanmalara ve enerji kayıplarına neden olmaktadır.

TBMM her şeyden önce bir tali kurucu iktidardır. Anayasayı, Anayasanın 175. maddesine göre değiştirebilmektedir. Nitekim 1982 Anayasası ihdasından günümüze kadar TBMM tarafından yaklaşık üçte ikisi değiştirilerek gelmiştir. Ancak TBMM’nin anayasada yaptığı bunca değişiklik çalışmamızın başında bahsettiğimiz üzere Türkiye’nin yeni anayasa ihtiyacına engel olamamıştır. Dolayısıyla TBMM’nin asli kurucu iktidar olarak yeni anayasa yapıp yapamayacağı konusu gündeme gelmiştir. Belirtmek gerekir ki anayasa hukuku doktrininde genel kabul görmüş asli - tali kurucu iktidar ayrımına göre TBMM asli kurucu iktidar sıfatına sahip olamamaktadır. Zira asli kurucu iktidar savaş, darbe veya ihtilal gibi olağanüstü hallerde zuhur etmekte ve mevcut anayasayı ortadan kaldırmaktadır. Nitekim 1982 Anayasası hükümet darbesi sonucu oluşmuş bir anayasadır ve TBMM darbe sonucu oluşan bu anayasa ile kurulan bir iktidardır. Bu görüş doğrultusunda TBMM kendisini oluşturan anayasayı yok sayıp yeni bir anayasa yapması düşünülemez.

Bununla birlikte Türk Anayasa hukuku doktrininde olağan dönem asli kurucu iktidar kavramı kabul görmeye başlamaktadır. Bu kavrama göre olağan dönem yasama meclisi, ister mevcut anayasa kurallarına göre isterse mevcut anayasayı kaldırarak yeni bir anayasa yapabilir. Nitekim bugün TBMM’nin yeni bir anayasa yapabileceğini savunanlar aslında olağan dönem asli kurucu iktidar kavramını savunmaktadır. Zira olağan dönem asli kurucu iktidar kavramı benimsenmezse olağan yasama meclisleri hiçbir şekilde yeni bir anayasa yapamayacak, yeni anayasa için savaş, darbe gibi siyasal sistemde kesintiler beklenecektir. Bu ise demokratik toplumlar açısından doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zaten 20. yüzyılın sonlarından itibaren dünyada yapılan anayasaların önemli bir çoğunluğu olağan yasama meclisleri tarafından yapılan demokratik anayasalardır. Böylece olağan dönem asli kurucu iktidar anlayışının anayasa hukuku literatüründe kabul görmeye, asli - tali kurucu iktidar ayrımının ise mevcut anlamını yitirmeye başladığı söylenebilir.

Yukarıda sayılan tüm sebeplerin neticesi olarak kanımızca TBMM olağan dönem asli kurucu iktidar vasfıyla yeni bir anayasa yapabilir. Asli - tali kurucu iktidar ayırımından ve pozitivist bakış açısıyla yola çıkarak TBMM'nin yeni anayasa yapamayacağını savunmak darbe yapan iradenin halkın iradesi üzerinde olduğunu kabul etmek anlamına gelecektir. Yine bu durum savaş, darbe ve ihtilal gibi sosyal ve siyasi olayları teşvik edecektir. TBMM yeni anayasayı, bu noktadaki taleplerin yüksek sesle dile getirildiği böyle bir dönemde uzlaşmacı, katılımcı ve şeffaf bir şekilde demokratik bir zeminde yapmalıdır.

TBMM'nin yeni anayasayı nasıl yapacağı ise siyasi bir tercih meselesidir. Ancak bu noktada iki yoldan biri tercih edilebilir. İlk olarak mevcut anayasadan yola çıkarak yeni bir anayasanın yapılması ve böylece 1982 Anayasasının yeni anayasa için bir geçiş noktası olarak kullanılması tercih edilebilir. Buna göre TBMM, yeni anayasa için en az 200 milletvekilinin talebi ve kabulü için en az 360 milletvekilinin reyine ihtiyaç duyulacaktır. 1982 Anayasası'ndaki usul ve kaideler uyarınca anayasa yenilediğinde ortaya çıkan anayasa sivil iradenin ürünü yeni bir anayasa olacaktır. Ancak bu durumda TBMM yeni anayasayı yaparken, 1982 Anayasası'nın değiştirilmez maddeleri gündeme gelecektir. Bu noktada doğacak muhtemel tartışmaları önlemek adına yukarıda Fendoğlu'nun da önerdiği üzere Anayasasının 4. maddesinin kaldırılması ya da ek bir madde ile bu konuda doğacak tartışmaların önüne geçilmesi gerekmektedir.

TBMM yeni anayasayı kurucu meclis vasfıyla 1982 Anayasasını ilga ederek de yapabilir. Bunun için yapılacak milletvekili seçimlerinde halka tıpkı Fransa'da 21 Ekim 1945 günü sorulduğu gibi "seçilecek parlamentoyu kurucu meclis olarak kabul ediyor musunuz?" şeklinde bir soru sorulabilir⁷⁸. Eğer evet cevabı çoğunlukta olursa bu durumda seçilecek TBMM kurucu meclis olacaktır ve kendi belirleyeceği usul ve kaideler uyarınca 1982 Anayasası'nı ilga edip yeni bir anayasa yapabilecektir.

Sonuç olarak TBMM olağan dönem asli kurucu iktidar, olarak yeni bir anayasa yapabilir. Yeni anayasayı nasıl yapacağı ise bir tercih meselesi olmakla birlikte sürecin her aşamasında katılım ve uzlaşımın olması, kurucu meclis ve/veya kurucu referandum gibi yollara başvurulması yeni anayasanın demokratik meşruiyeti için olmazsa olmaz şartlardır.

⁷⁸ 21 Ekim 1945 günü Fransa'da yapılan genel seçimlerde halkın çoğunluğu yeni meclis kurucu meclis olmalı mı sorusuna evet demişti. Ancak bu kurucu meclisin hazırladığı anayasa referandum neticesinde halk tarafından reddedilmiş, 2 Haziran 1946 günü yapılan ikinci seçimlerde halk aynı soru tekrar sorulmuş ve kurucu meclis evet cevabıyla yeniden kurulmuştu. Bu yeni kurucu meclis, hazırladığı anayasayı referandumla halka tekrar sormuştu. Söz konusu bu referandumla yeni anayasa teklifi kabul edilmiş ve 17 Ekim 1946'da yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Bu konuda bkz., Teziç, s. 182.

KAYNAKÇA

- Arslan, Zühtü**, Başörtüsü, Ak Parti ve Laiklik, *SETA Analiz Dergisi*, S. 2, Ocak 2009, s. 6. (Kısaltılmışı: **Arslan**, Başörtüsü, Ak Parti ve Laiklik).
- Arslan, Zühtü**, *Yeni Anayasa: Türkiye'nin Bitmeyen Senfonisi*, Rapor No: 11, Bilgesam. (Kısaltılmışı: **Arslan**, Yeni Anayasa).
- Batum, Süheyl**, *Anayasa ve İnsan*, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, Nisan 2011.
- Bilgin, Mehmet Fevzi**, *Constitution, Legitimacy and Democracy in Turkey* (Constitutional Politics in the Middle East, Ed. Said Amir Arjomand), Hart Publishing, 2008.
- Blount, Justin / Elkins Zachary / Ginsburg, Tom**, *Does the Process of Constitution-Making Matter?* (Comparative Constitutional Design), Ed. Ginsburg Tom, Cambridge University Press, 2012.
- Can, Osman**, Yeni Meclis Kurucu İktidar Yetkisi Kullanmalı!, *Akşam Gazetesi*, 26.09.2011, S. 1, (E.T.: 14.12.2016).
- Erdoğan, Mustafa**, *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınevi, 7. Baskı.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin**, “TBMM Yeni Anayasa Yapabilir (mi?)”, <http://www.hasan-tahsinfendoglu.com> - <http://www.sde.org.tr>, (E.T.: 13.12.2016).
- Gözler, Kemal**, “TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?”, in E. Göztepe ve A. Çelebi (Ed.), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, İstanbul, Metis, 2012, 45-61.
- Gözler, Kemal**, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt 1*, Ekin Yayınevi, Haziran 2011. (Kısaltılmışı: **Gözler**, Anayasa).
- Gözler, Kemal**, *Kurucu İktidar*, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Mart 2016. (Kısaltılmışı: **Gözler**, Kurucu İktidar).
- Gül, Cengiz**, “Toplumun Yeni Anayasa Beklentisi Artık Ertelememelidir”, *Kayseri Anadolu Haber*, Http://Www.Kayserianadoluhaber.Com.Tr/Kayseri-Haberler-Anayasa_Profesoru_Gul_%E2%80%9ctoplumun_Yeni_Anayasa_Beklentisi_Artik_Ertelenmemelidir%E2%80%9d-14962.aspx (E.T.: 14.12.2016).
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan**, Bu Meclis Anayasa Yapabilir mi?, http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_510.pdf (E.T.: 30.11.2016).
- Herdegen, Matthias**, *Anayasa Yapımının Sınırları*, Anayasa Teorisi İçinde (Verfassungstheorie), Çeviren: Naim Demirel, Çeviri Editörü: İlyas Doğan, Lale Yayıncılık, Yayın Yeri Yok, 2014, s. 363-384.
- Kaboğlu, İbrahim**, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, 6. Baskı, Ekim 2010.
- Kanadoğlu, Sabih**, “AKP Yeni Anayasa Yapamaz”, <http://www.haberler.com/kanadoglundan-akp-yeni-anayasa-yapamaz-iddiasi-haberi/> (E.T.: 14.12.2016).
- Karatepe, Şükrü**, *Anayasa Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara 2013.
- Kubalı, Hüseyin Nail**, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Siyasi Rejimler*, Ersat Matbaacılık, İstanbul, 1964.
- Özbudun, Ergun**, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 17. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara-2017.
- Şahin, Engin**, *Kurucu İktidar - Politik Yaklaşım*, XII Levha Yayınları, Kasım 2013.

T.B.M.M. Başkanlığı'na Bazı Kurum ve Kuruluşlarca Verilmiş ve T.B.M.M.'deki Siyasi Partilerce Yapılmış Anayasa Değişikliğine İlişkin Hazırlık Çalışmaları ve Taslak Metinler ile Anayasa Komisyonu Metni, <https://Acikerisim.Tbbm.Gov.Tr/Xmlui/Handle/11543/1807> (E.T.: 13.06.2017).

Teziç, Erdoğan ve Diğerleri, Yeni Anayasa için, Acikerisim.Tbbm.Gov.Tr:8080/Jspui/Bitstream/11543/1807/1/199205978.Pdf, S. 5-140, (E.T.: 20.12.2016).

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 17. Bası, Ağustos 2014.

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, 5. Baskı.

Waldhoff, Christian, *Anayasa Kanununun Meydana Gelişi*, Anayasa Teorisi İçinde (Verfassungstheorie), Çeviren: Bilge Buz Aras, Çeviri Editörü: İlyas Doğan, Lale Yayıncılık, Yayın Yeri Yok, 2014, s. 305-362.

Yazıcı, Serap, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Ağustos 2011.

Yeni Anayasa Yuvarlak Masa Toplantıları Dizisi: Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu Adlı Tüsiad Raporuna Erişmek İçin Bkz. Tusiad.Org/Tr/Yayinlar/Raporlar/Item/Download/4772_02aa27e8c0f3e881bff00d4b40f34217 (E.T.: 20.12.2016).